

CRISI ECONÒMICA I MOVIMENT OBRER*

REFLEXIONS ENTORN DE LA CRISI DEL 29

*Article publicat a la Revista Nous Horitzons n.70, de febrer de 1981.

c6

NOUS HORIZONS 197 | 2010

Els amics de Sevilla que m'han convidat a participar en aquesta commemoració sabien molt bé, i jo els ho he recordat, que no tinc cap mena de competència en els temes dels quals convenia parlar aquí; per això vostès no s'estranyaran que el que avui vinc a fer sigui molt modest. L'únic que vull fer és plantejar un problema, que a mi em sembla important i que crec que no ha estat abordat frontalment. Aquest problema, que jo no resoldré, tan sols el plantejaré, és el següent:

Després del triomf de la revolució soviètica, el moviment obrer arreu del món va experimentar una fase d'ascens i d'esperança. D'altra banda, això passava en uns moments en què l'economia capitalista iniciava una de les seves crisis pitjors. El moviment obrer veia per primera vegada que era possible organitzar un Estat, engegar una economia amb uns fonaments del tot diferents als de la societat capitalista, que això funcionava, que l'experiència de la Comuna no era una experiència fugaç i transitòria. Veia que al mateix temps que l'economia capitalista entrava en crisi, la industrialització soviètica creixia enormement; semblava que havia arribat l'hora del triomf del socialisme. Tanmateix no fou així. El capitalisme es va consolidar, la Unió Soviètica continuà aïllada i el moviment obrer no tan sols no va guanyar la guerra, sinó que és difícil de dir que guanyés alguna batalla en aquest combat: que experimentés un progrés seriós. Per què va passar tal cosa? Aquesta és una pregunta que em sembla que cal formular. Per això, examinarem els dos termes del problema –crisi econòmica i moviment obrer– per tal de veure de quina forma es relacionen.

Parlem primer una mica d'aquesta crisi, que anomenem habitualment del 1929, tot i que va començar ben abans i va durar molt més (de

fet, com és ben sabut, no va acabar més que amb la Segona Guerra Mundial).

És habitual descriure-la como si fos un fenomen específicament nord-americà –o en tot cas, originat en l'economia nord-americana– i fer-ne la descripció en termes més o menys anecdòtics. Vostès ja ho saben, sempre es comença parlant d'especulació; es tracta d'uns moments en què la borsa va completament boja. Del 1925 al 1929, la cotització de les accions augmenta en un 400 per cent; cap empresa no dona beneficis semblants. S'arriba a extrems en què les accions d'una companyia, en 18 mesos, quintupliquen llur valor sense que mai no hagin arribat a donar dividendes. Això no té res a veure amb l'esperança de beneficis a oferir per les empreses, sinó tan sols amb el joc de l'especulació. I aquesta especulació es produeix en un clima de política econòmica absolutament equivocada. Primer hi ha el president Harding, un home que juga a la borsa, i naturalment, el que necessita és que la borsa apugi. Harding morirà el 1923 deixant 180.000 dòlars de deutes a la borsa. A Harding el segueix Coolidge, que serà lloat precisament per la seva magistral inactivitat. La seva filosofia es descriu en una frase seva: "Si veus que pel camí avancen cap a tu deu problemes, agafa-t'ho amb tranquil·litat, i veuràs com n'hi ha nou que cauen a la cuneta abans d'arribar; llavors et pots enfrontar al desè". El que passa és que quan va arribar el desè, el va atropellar. El successor de Coolidge a la presidència fou Hoover, un home que sí que entenia el que passava, però que no volia fer-hi res, perquè creia que no s'havia d'actuar en l'economia, que l'economia era un mecanisme d'ajustaments naturals en els quals el govern no havia d'intervenir. Allò que va acabar passant, en deixar funcionar els mecanismes naturals, és ben conegut: més de 5.000 bancs en

Josep Fontana (Barcelona, 1931). Catedràtic d'Història i un dels historiadors espanyols més destacats i amb major projecció nacional i internacional. Es va llicenciar en l'especialitat d'Història a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona el 1956, amb una Memòria dirigida per Jaume Vicens Vives, de qui va ser ajudant de la Càtedra d'Història Econòmica d'Espanya. Premi Nacional de Cultura de la Generalitat, és figura central de la historiografia marxista al nostre país. Ha escrit nombroses obres d'història d'Espanya i contemporània, com ara *España bajo el franquismo*, *La historia después del fin de la historia*, *Europa ante el espejo* i *Aturar el temps*.

fallida, més de 100.000 empreses en suspensió de pagaments. Del 1929 al 1932 els preus agrícoles cauen a la meitat, la producció industrial als Estats Units cau a la meitat, un 25 per cent dels treballadors és en atur. I tot això, a més, s'estén a escala mundial: ruïna dels països exportadors de productes agraris i primeres matèries (alguns dels quals no recuperaran mai més els ritmes de creixement d'abans del 1929); la producció industrial mundial que baixa en un 30 per cent (en alguns països aquestes xifres arriben al 40 o 50 per cent: Àustria, Polònia, Canadà, Alemanya); a Alemanya, més atur encara que als Estats Units, que afecta pràcticament un de cada tres treballadors. Ara bé, per què tot això? Quasi totes les explicacions coincideixen a cercar les raons en els desequilibris interns i externs del creixement capitalista dels Estats Units. Desequilibris interns del 1919 al 1929 als Estats Units, on el procés d'explotació dels treballadors s'incrementa enormement. Són anys en què, per exemple, a la indústria de l'acer nord-americana els obrers treballen set dies a la setmana: 12 hores diàries, 84 hores a la setmana, sense cap mena de garantia, sense cap mena de seguretat social. La polarització de la riquesa ha augmentat encara més en aquests anys.

En una situació semblant, és lògic que el capitalisme nord-americà busqui la seva expansió enfora. Però enfora també hi ha un altre desequilibri: des d'abans a després de la Primera Guerra Mundial, Estats Units ha passat de ser un país deutor que exportava mercaderies per pagar els seus deutes a ser un país acreedor. Si els Estats Units segueixen essent fonamentalment exportadors, d'on sortiran els dòlars dels països que tenen deutes amb Estats Units? Aquesta interpretació, però, resta en el més superficial, en els símptomes, sense voler entrar en l'arrel

del problema. Això em recorda el que va passar a Espanya a finals del segle XIX, quan es produí una crisi agrícola que va fer que la producció de blat tingués serioses dificultats i es van començar a publicar llibres, fullets, articles, sobre els mals, llurs causes, llurs remeis, on es parlava del que fos, menys de la producció de blat, perquè el que no convenia era tocar aquest punt, el que no convenia era esbrinar per què el blat espanyol era car. A Valladolid es publicà el 1896 un llibre de Martínez Maroto on, entre les causes de la crisi s'esmentaven, per exemple, problemes com la cria de gossos de luxe. Es veu que alguna vegada el devien haver mossegat i hi tenia greus objeccions. Es parla també de la necessitat de fomentar l'ús del velocípede, que és una cosa elegant, molt sana i d'usos militars il·limitats. Diu, per exemple, que pot competir amb el ferrocarril, i, respecte dels seus usos militars, arribarà a dir coses com que en l'exèrcit reemplaça avantatjosament el cavall, i que els velocipedistes militars lluen vistosos uniformes.

Quins remeis proposa Martínez Maroto? Proposa suprimir els impostos agrícoles, és clar! Aleshores, però, com omplirem el buit que restarà al pressupost? Amb coses com aquestes: posar multes als pares dels nens que no van al col·legi, triplicar els impostos als promotors de curses de toros, doblar la matrícula de les carre-

res universitàries. I un altre impost que no se li havia ocorregut a ningú: cobrar multes de 10 a 30 pessetes (de 1896) per les blasfèmies i, si no es paga, presó a raó d'un dia per cada 2,50 pessetes; amb una peculiaritat: que els patrons serien responsables de les blasfèmies dels seus obrers, i els amos de cafès i tavernes, de les que es diguessin en llur local, amb la qual cosa –i a 30 pessetes per blasfèmia, multipliquin per blasfèmia i per client– li podia caure una cadena perpètua a qualsevol taverner.

Per què ho explico, ara això? Perquè es feia de tot, llevat d'ocupar-se d'allò que era fonamental: de la situació de la producció de blat. El mateix passa amb les explicacions de la crisi de 1929, que solen ser explicacions conjunturals, que parlen en termes de desajustaments, i suposen, per tant, que no hi havia res seriós afectat en l'estructura del capitalisme. De la idea que la crisi era deguda a errors polítics i a desajustaments econòmics, es va sortir amb una nova forma d'entendre el capitalisme, inspirada en el pensament keynesià, que oferia un receptari per evitar els error de política econòmica que havien provocat els desajustaments interns, i amb un

sistema d'organismes internacionals que evitarien els desequilibris externs més greus. Vint anys més tard, després de la Segona Guerra Mundial, molts economistes donaven per suposat que el fenomen de la crisi econòmica havia desaparegut de la història: s'havia aconseguit de corregir les peces avariades i, a partir d'ara, el capitalisme funcionaria com un mecanisme perfectament greixat. Fins que, pels anys 70, la crisi tornà a entrar per la porta gran i una altra vegada l'explicació serà una fórmula màgica, amb un factor exogen que ha de donar compte de tot, aquesta vegada el petroli, sense parar-se a considerar, per exemple, que problemes com el de l'atur venien d'abans. I així tenim, per exemple, visions optimistes que ens diuen que noves fonts d'energia resoldran els problemes que ha ocasionat l'encariment del petroli, però ningú no promet l'eliminació de l'atur per als propers 50 anys. Aleshores, si més no, deu haver-hi dues seqüències que corresponen a causes diferents. És que cal mirar una mica més endins, una mica més al fons, cal mirar l'estructura mateixa del creixement capitalista. I això és el que els homes dels anys 30 van fer. Perquè resultava que al mateix temps que la producció industrial dels Estats Units queia a la meitat, la de la Unió Soviètica es doblava. I els semblava que això volia dir alguna cosa, que això volia dir que hi havia un sistema que no funcionava i un altre sistema, el de la planificació centralitzada, que podria resoldre els problemes. És l'època en què la consciència de la crisi del capitalisme s'estén i es palesa en una diversitat de nivells. És l'època en què, als Estats Units, Steinberck escriu novel·les on descriu una vaga o la misèria d'uns pagesos desposseïts de la terra, és l'època en què Elmer Rice porta aquests problemes al teatre o mostra les esperances en un món de cooperació organitzat sobre les

“ **Vint anys més tard, després de la Segona Guerra Mundial, molts economistes donaven per suposat que el fenomen de la crisi econòmica havia desaparegut de la història: s'havia aconseguit de corregir les peces avariades i, a partir d'ara, el capitalisme funcionaria com un mecanisme perfectament greixat. Fins que, pels anys 70, la crisi tornà a entrar per la porta gran.**”

ruïnes d'aquest. És l'època de *Temps moderns* de Chaplin. Aquesta consciència del fracàs global del sistema –no de desajustaments o desequilibris– s'ha estès. Per això, qualsevol reflexió sobre el creixement de la Unió Soviètica es presenta com a una reflexió comparada. Quan presenta el segon pla quinquennal, Ordzhonikidze diu: “Mentre el món capitalista cau, a la Unió Soviètica la producció augmenta enormement”. Aquesta fe en el mecanisme ineluctable d'un ensorrament que acabaria amb el capitalisme ben aviat, i d'un èxit, d'altra banda, que mostraria palpablement no tan sols que el socialisme era factible, sinó que era l'únic sistema viable, es tradueix en aquests moments en autèntics actes de fe. Sembla que el gran canvi històric ja està a punt, quasi que no cal fer res per assolir-ho. Deixin-me que els llegeixi un text espanyol del 1932, un text d'un periodista i escriptor de temes polítics, que aleshores deia això: “Cuando la inteligencia burguesa quiere dirigirse a los trabajadores de los países capitalistas, les habla de la maravillosa libertad del trabajador dentro del capitalismo y la férrea disciplina a que la Unión Soviética les somete. Sí: libertad para quedarse sin trabajo, libertad para pasar hambre, libertad para elegir al explotador. Sí, señores intelectuales del capitalismo, en la Unión Soviética el trabajador es sometido a disciplina: pero a su disciplina, a la de todos los trabajadores. Disciplina contra la explotación, contra el hambre, para la ilustración, para la vida alegre y satisfecha, para la sociedad socialista, sin clases, sin explotadores y sin explotados”.

Text representatiu d'una eufòria que anuncia la caiguda del vell sistema i la pròxima victòria del nou. Que aquest text sigui d'un senyor que avui milita a Alianza Popular, revela que la història no va canviar tan de pressa com s'esperava. Si tot hagués estat tan ràpid com es

creia el 1932, aquest senyor hagués estat el director de la Pravda madrilenya i continuaria pensant el mateix. Les coses no van anar tan ràpides, van trigar massa, i el bon senyor es va cansar i va canviar de tren. Així s'explica que avui sigui a AP, i la seva dona, diputada amb Fraga (el nom no val ni la pena de recordar-lo).

Per què no va passar el que es preveia? Per què no es va ensorrar un sistema que havia mostrat la seva irracionalitat i que no fou capaç de recuperar-se per si mateix, sinó que hagué d'esperar a la Segona Guerra Mundial per fer-ho?

En aquest plantejament, que seria el que respondria a allò que esperaven els homes del 1929 al 1932-33, hi ha dos errors. El primer, que el capitalisme hagués demostrar ser caduc i estar a punt de caure. El segon, que el socialisme tingués una estratègia adequada per imposar-se a escala mundial. El primer error parteix d'una definició equivocada del capitalisme. No és veritat que el capitalisme hagi demostrat el seu fracàs pel fet que engendra atur i misèria. Perquè el seu objectiu no és crear benestar, sinó benefici empresarial, i si el benefici se salva, i el capitalis-

“ Vivim una etapa d'atur creixent i de deteriorament del nivell de vida. Però el capitalisme no se sent en crisi mentre el benefici se salvi. I el capitalisme es va salvar en els anys 30 perquè evità les protestes dels qui podien enderrocarlo, amb reformisme i repressió.”

me funciona, només que aconsegueixi evitar que la protesta dels qui pateixen les conseqüències i la misèria els porti a assaltar la ciutadella dels privilegiats. Vivim una etapa d'atur creixent i de deteriorament del nivell de vida, però no hi ha deteriorament del benefici capitalista. I el capitalisme no sent cap necessitat de canviar, sinó que, lluny d'això, continua donant els seus programes utòpics. El capitalisme no se sent en crisi mentre el benefici se salvi, i el capitalisme es va salvar, en els anys 30, perquè l'única cosa que havia de fer era evitar les protestes dels qui poguessin enderrocar-ho.

I això ho va fer d'una forma que jo diria que fou molt semblant a tots els països, només que amb dosis diferents dels dos components de la recepta: reformisme i repressió. Reformisme, no tant per millorar efectivament les coses, com per donar una esperança raonable i poder integrar en bona mesura els perjudicats. Repressió, per aïllar els sectors irreductibles. Voldria insistir-hi: no hi ha res que s'interpreti més malament que el paper polític de la repressió. Es pensa sovint que la repressió és el resultat de la maldat d'uns individus determinats; d'altres vegades, de la por d'uns grups, o de la voluntat d'eliminar físicament els enemics. La repressió tal com fou usada en aquests anys no tenia cap d'aquestes finalitats. La seva funció principal era deixar aïllats els qui no eren recuperables, per tal de facilitar la integració dels altres. Per això la repressió es va mostrar en majors proporcions, no pas on la crisi era més greu, sinó on els sectors irreductibles eren més importants, com a Alemanya o Itàlia. A l'Alemanya on el Partit Comunista havia obtingut enormes votacions, a la Itàlia de les ocupacions de fàbriques, i no va ser tan gran, en canvi, als Estats Units, on no hi havia un front unit que pogués fer témer

una unificació de forces contra el sistema. La qual cosa no vol dir que no hi hagués repressió. Parlem dels Estats Units en els anys 30 i parlem del *New Deal* com d'una política de reformisme progressista, però als Estats Units dels anys 30 la repressió ha colpejat més durament que mai el moviment obrer. És l'època de la marxa dels veterans famolencs sobre Washington: homes que van desarmats, en una marxa pacífica, i contra els quals el govern envia l'exèrcit. L'exèrcit, comandat ni més ni menys que pel general Mc Arthur, que portava com a comandant adjunt Eisenhower i com a cap de cavalleria, Patton. Tots tres van fer llur aprenentatge a l'escola de la repressió de la marxa pacífica dels veterans sobre Washington. I no creguin que ho van fer gaire a desgrat, perquè Mc Arthur va dir després: "Si el govern hagués trigat un dia més a fer intervenir l'exèrcit, la batalla hauria estat més dura; si el govern hagués trigat una setmana, les institucions d'aquest país haurien estat en perill". Això va passar abans que Roosevelt pugés al poder, però després les coses van continuar igual. Són els anys, per exemple, del dijous sagnant del 1934 a San Francisco, quan la guàrdia nacional i la policia disparen contra la vaga d'estibadors del moll; són els anys de la matança de Chicago, el 1937, on una vaga de l'acer és reprimida a trets per la policia local –molt més avesada, contra el que diuen les pel·lícules, a disparar contra els vaguistes que contra els gàngsters–, amb el resultat de deu morts i trenta ferits greus per bala. Aquests són els mètodes habituals. Hi havia un mecanisme normal contra una vaga: el primer era la policia patronal pròpia; si aquesta no funcionava, la policia de la ciutat; si no, la guàrdia nacional i, en darrera instància, l'exèrcit, i s'acaba normalment a trets. Un sistema, no cal dir-ho, sempre a favor del patró, que era habitual als Estats Units del

New Deal. Però és que això poden trobar-ho vostès a tot arreu. Pensem, si ho volen, a Espanya.

L'Espanya de la dictadura de Primo de Rivera és un joc de repressió respecte dels grups irreductibles, bàsicament respecte de l'anarcosindicalisme –també respecte dels comunistes, però són encara tan pocs que no cal desplegar gaire força contra ells–, combinat amb una política destinada a atraure els altres sectors del moviment obrer, amb un pla que en el fons pretén ser reformista i que porta una política d'obres públiques per tal de justificar-ho. Ho fan tan malament, evidentment, que no podran continuar gaires anys, però jo diria que en el fons la Segona República continua fent el mateix amb matisos diversos. Aquí, a Andalusia, per exemple, la reforma agrària i Casas Viejas són dues cares de la mateixa política, i jo diria quasi que anaven més de veres a Casas Viejas que a la reforma agrària: que es prenién més seriosament la repressió que la realització efectiva de la política reformista. I, si no s'ho creuen vostès, deixin-me que els llegeixi aquesta notícia que he trobat una mica per casualitat, però que, si més no, revela que ben poc s'arriba a reformar. El maig de 1936 es reuneixen els veïns d'un poble de La Manxa, Navas de Estena, que es morien de gana, i decideixen emprendre, amb el batlle al capdavant, a peu i sense diners, una marxa de 150 km, fins a Madrid, confiant que el govern faria alguna cosa per ells. Van arribar-hi 91 homes i 12 dones. No sé què va ser d'ells i si encara rodaven d'oficina en oficina pel juliol, quan va començar la guerra civil.

Però si hem de parlar de crisi, parlem ara una mica de moviment obrer. Jo diria que el problema és, a més, que els qui havien d'haver combatut el capitalisme, els qui necessitaven reunir forces per dur a terme l'assalt, es van deixar aïllar,

actuant amb un sectarisme i una incapacitat política increïbles. O, si vostès ho volen, explicables pel fet que estaven aplicant automàticament fórmules preses de fora, de condicions gens semblants a les de les seves societats. Estaven intentant aplicar les receptes per a una revolució que havia tingut lloc a Rússia el 1917, però que no tenien res a veure amb les condicions objectives dels països capitalistes després del 1929.

Recordin, si no, la patètica història d'aquests comunistes madrilenys, sortint el 14 d'abril de 1931 amb dos camions a cridar: "Tot el poder per al Soviet". Les memòries d'un dels homes que anaven en aquests camions ens expliquen una mica la història. Jo voldria llegir-los-en aquest tros literalment, perquè si no creuran que deformat l'episodi. Aquest home ho ha explicat així, en un text que és encara poc conegut: *Desde las siete hasta por lo menos las doce de la noche, íbamos montados en dos camiones, cuarenta o cincuenta comunistas, entre los cuales el Secretario General (es decir, Bullejos), haciendo el ridículo por las calles de Madrid, vociferando consignas, muchas de las cuales no entendía nadie y las otras eran inadecuadas al momento político. En la Puerta del Sol, dos mujeres desconocidas se acercaron al camión en que yo iba y nos pidieron que las dejásemos montar, acce-*

“ Els qui havien d'haver combatut el capitalisme, els qui necessitaven reunir forces per dur a terme l'assalt, es van deixar aïllar, actuant amb un sectarisme i una incapacitat explicables pel fet que estaven aplicant fórmules que no tenien res a veure amb les condicions objectives. ”

dimos y comenzaron a gritar “Viva la República”. Al ver que nosotros gritábamos “Viva la República Soviética”, nos preguntaron que qué república era aquella; alguien les contestó: “Pues la de los soviets”. Las dos mujeres se miraron, hicieron un gesto y nos pidieron que parásemos el camión para bajarse de él. Al día siguiente repetimos la acción. Hacia las siete de la tarde entramos con los camiones en la Puerta del Sol delante de Gobernación, la multitud se nos echó encima y de no ser por la serenidad del chófer que iba delante, que se fue abriendo paso mientras el otro le seguía, lo hubiéramos pasado mal. Hasta que llegamos al Paseo del Prado, no nos vimos libres de las pedradas de la gente. No puedo recordar estas dos jornadas sin sentir indignación y vergüenza hacia mí mismo.

No creguin que van aprendre de seguida la lliçó. A les memòries de Ballejos es nota que estava convençut que a Sevilla la revolució bolxevic es podia organitzar en qualsevol moment. I fins i tot després, quan van emprendre el viratge polític i van rectificar, ho van fer de la forma més mesurada, tan tímidament que amb prou feines sembla que rectificuessin, tornant una altra vegada a entestar-se a llegir la revolució soviètica, en comptes d'analitzar les circumstàncies concretes que es plantejaven a Espanya, cosa que poques vegades van fer. Un exemple extret del fulllet “La transformación de la revolución democrático-burguesa en revolución socialista” –una d'aquestes instruccions de La Internacional que demostra molt bé allò que Hajer diu sobre una burocràcia més experta en el comentari de textos que en la recerca intel·lectual– pot il·lustrar això que vull dir. Diu aquest text: *En el Partido Comunista de España existía y sigue existiendo una falta de claridad en lo que concierne al problema de la revolución española, una comprensión poco clara de las relaciones entre la revolución burguesa demo-*

crática y la revolución socialista. Al comienzo de la revolución, después de los acontecimientos de abril (entenguin que es parla d'abril del 31), los camaradas españoles, ignorando los potentes vestigios del feudalismo existentes en España (ja ha sortit això del feudalisme), consideraban que se planteaba ante ellos como una tarea inmediata la revolución proletaria (això, naturalment, és allò dels camions de Madrid). Posteriormente, cuando este error hubo sido corregido, algunos camaradas españoles incurrieron en un error de carácter opuesto, desligando la revolución burguesa democrática de la revolución socialista, ignorando el problema de la transformación de la primera en la segunda”.

Quin remei proposaven? Estudiar millor les revolucions russes del 1905 i de febrer de 1917, que és el que es feia a continuació en el fulllet. No es parlava dels camperols a Andalusia, no es parlava dels treballadors a les mines d'Astúries, no es parlava dels problemes objectius de la societat. Cal tornar a estudiar la revolució del 1917, per treure'n les lliçons immediates directes. Aquesta incomprensió seria encara més gran a les files del comunisme heterodox, portada fins a l'extrem per Trostki, que el juliol de 1936 continua dient que el que calia fer era aixecar-se en armes contra el govern del Front Popular perquè era això el que ells havien fet després de la revolució de febrer per arribar a octubre, consell que, com vostès saben, només seguí el general Franco i els seus col·legues, i no precisament per fer la revolució socialista.

No vull entrar en l'anàlisi del cas concret d'Espanya, que no em toca de fer a mi en aquest cicle, sinó que voldria mantenir aquesta anàlisi en un pla general. He posat els exemples d'Espanya per il·lustrar el que vull dir. Per què aquests errors? Per què aquest aïllament? Seria molt fàcil dir que aquesta gent tenia poca talla

Des del moment en què es va poder veure que la transmissió espontània de la revolució a la resta del món no es produïa, quan es va veure que no s'aconseguïen les esperades col·laboracions amb els socialdemòcrates, aleshores es va anar entrant en una política d'aïllament.”

política o que eren uns beneïts. Però no és veritat. Per entendre-ho cal girar el cap al curs seguit per la Internacional Comunista, des del moment en què es va poder veure que l'esperança de la transmissió espontània de la revolució a la resta del món no es produïa, després de l'etapa de la tàctica de la carta oberta el 1921, quan es va veure que no s'aconseguïen els contactes esperats, les esperades col·laboracions amb els socialdemòcrates. La socialdemocràcia, en comptes d'aliar-se amb uns partits comunistes febles –i que, a més, la criticaven constantment– hi preferí d'aliar-se amb els partits burgesos en el poder. Després que es va veure que ni una cosa ni l'altra es produïrien –que ni es podia esperar que la revolució s'estengués sola, ni es podia esperar col·laborar amb la socialdemocràcia–, aleshores es va anar entrant en una política d'aïllament que culminà els anys 1927-29, quan es va decidir passar a la política de classe contra classe, que ha estat definida per Hájek amb aquests elements: “La tesi sobre el socialfeixisme; definició de l'ala esquerra de la socialdemocràcia com a més perillosa que l'ala dreta; la concepció del front únic limitat a la col·laboració amb els obrers socialistes aïlladament; el rebuig de principi de propostes als partits socialistes, i només en rars ocasions, l'admissió d'acords amb llurs organitzacions de base”.

Es pot especular, si vostès volen, amb el fet que la conducta de la socialdemocràcia en molts països feia justificable aquesta actitud. Un pensa que això de socialfeixisme era molt gros, però s'ha de veure què feien en determinats llocs els partits socialistes. Els recordaré, per exemple, que a l'Espanya de la dictadura de Primo de Rivera, el PSOE arribà a pensar seriosament de convertir-se en partit laboralista de torn amb la *Unión Patriótica* de Primo, i que Besteiro arribà a proposar seriosament que passessin al maridat-

ge obert, deixant el concubinatge en què es vivia amb la dictadura. Però aquesta no és l'explicació o, si de cas, aquesta seria només una petita part de l'explicació. La raó fonamental del viratge estava en la mateixa Unió Soviètica. És el viratge estalinista contra Bukhrin, que s'endugué a tot Europa dirigents tan valuosos com Deutscher, Tasca i Maurín, i que apartà de la política Lukács.

És que els anys del 1927 al 1929 són precisament els anys de naixement de l'estalinisme, i això és el que es projecta a l'exterior, en les polítiques d'uns partits comunistes que es deixen aïllar en la seva puresa revolucionària verbalista, estudiant cada dia el catecisme de les etapes de la revolució bolxevic, per aplicar-lo quan al cel apareguin els signes dels temps nous. I això era molt greu, era molt més greu del que potser pensen vostès en una primera reacció contra la paraula *estalinisme*. Perquè si agafem una interpretació superficial de l'estalinisme i el veiem com a resultat d'una lluita pel poder, no entendrem més que una petita part del problema. Un llibre recent de Michael Reiman ens ofereix, penso, una dimensió més profunda del problema, que ens ajuda a entendre les coses. Per a Reiman, l'estalinisme no és sinó l'intent de sortir de la crisi en què la societat soviètica es trobava cap el 1927. La revolució, en satisfer una sèrie de necessitats i demandes populars, havia contribuït a trencar bona part dels elements del creixement industrial existents prèviament, a la qual cosa es vingueren a sumar encara les destruccions que es produïren entre 1914 i 1920, amb la guerra mundial i amb la intervenció estrangera. Cap el 1927 ni tan sols s'havia pogut arribar a reconstruir, i el més greu era que es veia que per aquest camí era impossible aconseguir, ni a curt ni a mitjà termini, un creixement industrial suficient, que satisfés plenament les demandes camperoles.

Aquesta sensació de fracàs produí una crisi greu a l'interior de la societat soviètica. La crisi es reflectí en la seva política i s'optà per una sortida: la del salt endavant, de la industrialització forçada, a costa de perdre bona part de les conquestes guanyades en la revolució. Reiman mostra que el terror estalinista no té una finalitat de lluita política, ni és l'expressió d'una gent malvada, sinó que és, sobretot, i ho lleigeixo amb les seves mateixes paraules, “un mitjà de transformació violenta de les condicions de vida i de treball de milions de persones, un mitjà per reforçar les pitjors formes d'opressió social.”

A aquest preu s'aconseguiria el creixement. Bé, un creixement que tampoc és que fos tan gran com els homes que l'esperaven creien amb tanta il·lusió. Per exemple, *L'Humanité* publicava el 1929 que a una ciutat soviètica, Nijny, hi havia una fàbrica d'autos que havia de produir 120.000 vehicles a l'any. No és que exageressin el nombre de vehicles que havien de sortir de la fàbrica, és que a Nijny no hi havia cap fàbrica d'automòbils. Coses com aquesta passaven. La fe explica que es produïssin. Hi hagué creixement, i un creixement important. Però el que jo voldria plantejar és: el que s'aconseguia amb això, era el socialisme o només era la industrialització? Quan es cantaven les excel·lències del nou sistema enfront de l'ensorrament del vell, els comunistes de la resta del món s'equivocaven, perquè allò que s'estava creant no era el socialisme que Marx i Engels havien volgut, definit primer de tot per la supressió de totes les formes d'explotació, i amb ella de totes les formes d'opressió. Ni tan sols era el fill legítim de la Revolució d'Octubre de 1917. Alguna veu s'aixecà per dir-ho, com la de Panzit Istrati en el seu llibre “Soviets, 1929”. En aquests moments ningú no se l'escoltaria, ni els qui volien difamar el sistema soviètic, perquè

Istrati hi era favorable, ni els qui, contràriament, n'eren partidaris, perquè els dubtes que mostrava els semblaven una traïció. Panzit Istrati diria aleshores: “Teniu el perill a les vostres mans, però també hi teniu la solució; porteu en el vostre organisme el mal més amenaçador, la fossilització de les idees en dogmes, l'empobriment de la doctrina oficial per les hipocresies i l'adaptació utilitària a les necessitats del moment, la burocratització.” Tots aquests mals serien denunciats i s'explicarien: “Aquest és el gran risc que esteu corrent, esteu deixant el que era el socialisme, deixant el que Lenin mateix volia, per construir un tipus de societat que pot portar a fites molt diferents.” De vegades, les coses que deia es basaven en observacions serioses, en un bon reconeixement de l'URSS, de vegades en allò que poden semblar anècdotes trivials. Contava, per exemple, que estava parlant amb un bon home que tenia asseguda a la falda la seva filla de set anys i que quan Istrati va dir: “En aquest punt Lenin es va equivocar”, la nena de set anys, sorpresa, el mirà i li replicà: “Lenin no es va equivocar mai.” Havia començat a funcionar un sistema d'educació on els principis s'estaven transformant en dogmes. La revolució s'estava desmantellant, i el que en quedava després d'aquest desmantellament tenia poca cosa a veure amb el socialisme. Aleshores, ¿Com podia convertir-se aquest exemple soviètic del 1927 endavant, en una guia per a l'acció? ¿Com podia pensar-se que la fórmula fos aplicable immediatament a realitats polítiques com les de la societat espanyola?

Jo sé que això que diré ara pot semblar dur o exagerat, però ho crec realment així, i per això ho dic: el Partit Comunista d'Espanya aprengué a ser realment marxista i a ser realment leninista –en aquest sentit de la paraula, és a dir, en el millor sentit de la paraula– no en la recitació dels

textos, sinó en la interpretació correcta de l'acció, el 1936, quan abandonà els receptaris i empenyé la tasca d'analitzar la realitat espanyola a fi de transformar-la. Llavors sí que pogué arribar als treballadors de la ciutat i als camperols, perquè sabé expressar llurs problemes i lluitar per llurs necessitats. Llavors no havien de preguntar-los què era allò que cridaven –com les dones de Madrid del 1931–, perquè el que cridaven tenia sentit per a les vides d'aquests homes i d'aquestes dones. Des d'aquest punt de vista, tenien tota la raó les forces que s'aixecaren contra la República el 1936. No era que els comunistes prepararessin una insurrecció, com pretenien de fer creure les dretes, sinó una cosa molt més greu que aquesta: que estaven posant les bases per a una política autènticament revolucionària. Voldria creure que als 50 anys d'aquesta data, en la dècada dels 80, els comunistes d'aquest país tornaran a ser en el mateix camí, expressant els problemes del poble i lluitant per les seves necessitats, tan lluny de la salmòdia estèril dels revolucionaris de manual com de la pràctica oportunista del parlamentarisme quotidià. I penso que a aquesta Andalusia on tornen a cremar les collites, es necessita això més que enlloc. Voldria creure que davant d'aquesta nova i més greu crisi que ara afrontem, sabrem comprendre la necessitat de plantejar obertament no ja l'apedaçament d'un sistema que no ens serveix i que, em sap greu dir-ho, és el que ens proposa la major part de l'esquerra, sinó la seva substitució per un altre, per altre, per aquest socialisme que no es pot agafar dels manuals d'història de la revolució soviètica, sinó que s'ha d'inventar i construir a escala del 1980 i de la societat espanyola •

“ Voldria creure que els comunistes d'aquest país tornaran a ser en el mateix camí, expressant els problemes del poble i lluitant per les seves necessitats, tan lluny de la salmòdia estèril dels revolucionaris de manual com de la pràctica oportunista del parlamentarisme quotidià.”